Οι ελληνιστικές και ρωμαϊκές οικίες της Περγάμου

Ulrike Wulf-Rheidt
Επιστημονική Διευθύντρια του Κεντρικού και Διευθύντρια του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, Βερολίνο

Ο επισκέπτης που πλησιάζει την αρχαία πόλη της Περγάμου από τη νότια πλευρά εντυπωσιάζεται ακόμα και σήμερα από τη θέα της ακρόπολης (εικ. 1). Η Πέργαμος βρίσκεται στο στενότερο σημείο μιας κοιλάδας που διέσχιζε ο αρχαίος ποταμός Καϊκός. Ο επιβλητικός λόφος πάνω στον οποίο είναι κτισμένη υψώνεται 330 μ. από το έδαφος και απέχει 26 χλμ. από την ακτή και το λιμάνι της Ελαίας. Πίσω από το λόφο διαγράφεται ο ορεινός όγκος του Kozak (αρχ. Πίνδασος), που ξεπερνά τα 1.000 μ. ύψος. Από την οροσειρά αυτή πηγάζουν δύο μικρά ποτάμια που κυλούν αριστερά και δεξιά από το λόφο της ακρόπολης της Περγάμου, στα νότια ο Σελινούς και στα βόρεια ο Κήτειος. Τα φαράγγια των δύο ποταμών καθιστούν την ακρόπολη μια ιδανικά οχυρωμένη θέση από τη δυτική και την ανατολική πλευρά, δύσκολα προσβάσιμη για τους εχθρούς. Όπως έδειξαν οι ανασκαφές, η πόλη περιβαλλόταν, από τη 2η χιλιετία π.Χ. έως και τους βυζαντινούς χρόνους (14ος αι. μ.Χ.), από τείχη, με μήκος που διέφερε σε κάθε περίοδο. Μόνο κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο, πιθανόν από τον 2ο αι. μ.Χ. και μετά, η πόλη επεκτάθηκε και εκτός των τειχών καταλαμβάνοντας την πεδιάδα κάτω από το λόφο, εκεί που σήμερα βρίσκεται η σύγχρονη πόλη Μπέργκαμα (Bergama), η οποία αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς (εικ. 1-2).

Λόγω της ανοικοδόμησης που παρουσιάζει η πόλη σήμερα είναι δύσκολο να μελετήσουμε τη ρωμαϊκή επέκτασή της στην πεδιάδα. Εκτός από ορισμένα μεγάλα οικοδομήματα, όπως το ρωμαϊκό θέατρο, το αμφιθέατρο και κυρίως την επονομαζόμενη «Κόκκινη Αίθουσα» (Rote Halle), ένα τεράστιο ιερό αιγυπτιακών θεοτήτων, ξέρουμε πολύ λίγα πράγματα για την οικιστική οργάνωση της πεδινής πόλης. Μέχρι σήμερα ήταν αδύνατο να αποκατασταθεί έστω και μία κάτοψη οικίας, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να διαπιστωθεί η μορφή των αστικών κατοικιών την εποχή της οικονομικής ακμής της πόλης στην πεδιάδα, όπου τα σπίτια χτίζονταν χωρίς κατασκευαστικούς περιορισμούς. Οι πληροφορίες μας είναι πολύ πιο ουσιαστικές για την πόλη πάνω στο λόφο, από την εποχή που η ακρόπολη περιήλθε στον Φιλέταιρο τον 3ο αι. π.Χ. (281-263 π.Χ.), την περίοδο της επέκτασης της πόλης κατά τον 2ο αι. π.Χ. υπό τον Ευμένη Β΄ (197-159 π.Χ.) και τη φάση της ρωμαϊκής ανοικοδόμησης από τον 1ο αι. π.Χ. και έπειτα. Σε όλες αυτές τις οικοδομικές φάσεις, η ανέγερση κτηρίων στην ορεινή αυτή θέση, από τη φύση της προορισμένη για οχύρωση, απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή. Οι οικοδομήσιμες επιφάνειες έπρεπε να αποκτηθούν από την απότομη πλαγιά με κόπο και με δαπανηρές εκσκαφές. Μεγάλα τεχνολογικά επιτεύγματα ήταν απαραίτητα για να διαμορφωθούν πάνω σε αυτό το

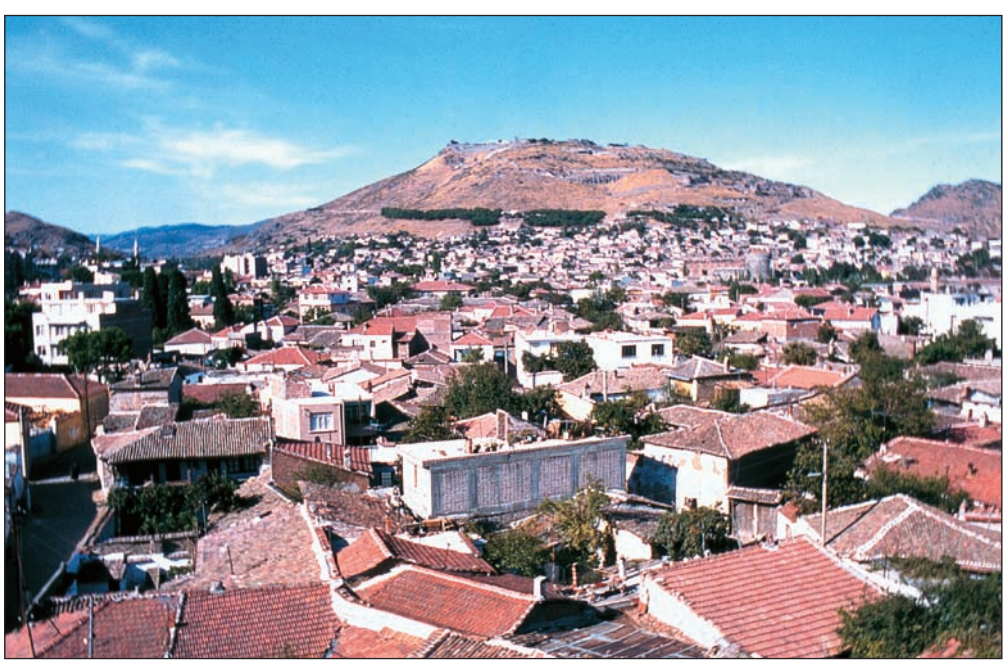

1. Άποψη της εντυπωσιακής ακρόπολης της Περγάμου πίσω από τη σύγχρονη πόλη Μπέργκαμα, που χτίστηκε πάνω στη ρωμαϊκή επέκταση της αρχαίας πόλης (φωτ.: K. Rheidt).

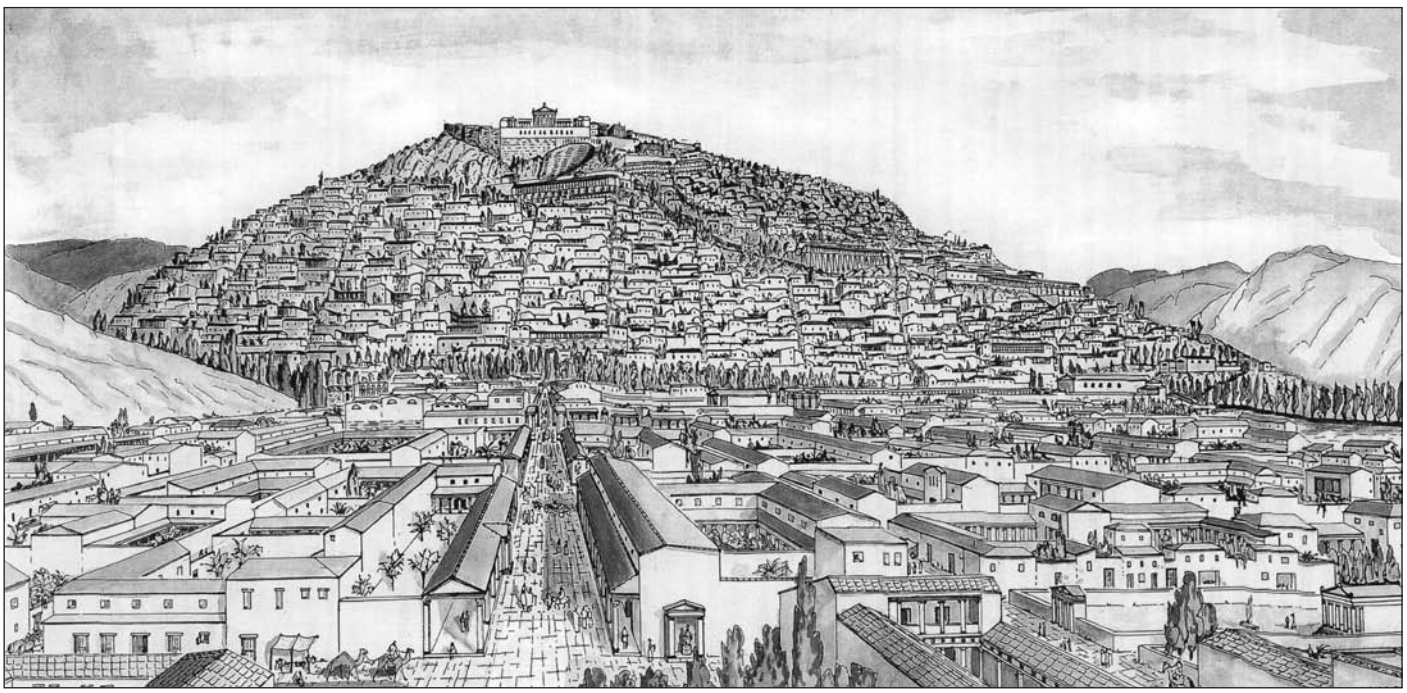

2. Πρόταση αποκατάστασης της Περγάμου στη ρωμαϊκή περίοδο. Στην ακρόπολη δεσπόζει το Trajaneum (2ος αι. μ.Χ.), στα δεξιά βρισκόταν η πόλη του Φιλεταίρου, στη συνέχεια η πόλη κατέλαβε όλο το λόφο στην εποχή του Ευμένη Β΄ και επεκτάθηκε στην πεδιάδα στους πρόποδες του λόφου κατά τη ρωμαϊκή περίοδο (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

απόκρημνο έδαφος όχι μόνο χώροι για μεγάλα ιερά και δημόσια κτήρια αλλά και οικόπεδα για ευρύχωρες κατοικίες. Αυτές οι δαπανηρές εκσκαφές, αναγκαία προϋπόθεση για την κατασκευή ψηλών αναλημματικών τοίχων και υποδομών, χαρακτηρίζουν την εικόνα της Περγάμου στην ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο (εικ. 2). Ταυτόχρονα, χάρη στις εκσκαφές αυτές ήταν δυνατό, τουλάχιστον κατά την πρώιμη φάση, να αποκτηθούν άμεσα τα απαραίτητα οικοδομικά υλικά για το χτίσιμο των κατοικιών. Έτσι, έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, οι τοίχοι και τα αρχιτεκτονικά μέλη των κατοικιών, όπως οι σπόνδυλοι των κιόνων, τα κιονόκρανα, τα πλαίσια των παραθύρων, τα κατώφλια και άλλα, κατασκευάζονται από τον διαθέσιμο τοπικό ανδεσίτη (εικ. 3). Η προσπάθεια που κατέβαλλαν ώστε να φέρνουν όσο το δυνατό λιγότερα οικοδομικά υλικά από μακρινή απόσταση και να χρησιμοποιούν δομικά στοιχεία μικρών διαστάσεων, έτσι ώστε να μην απαιτούνται μηχανικά μέσα για τη μεταφορά τους στην οικοδομή, γίνεται εύκολα αντιληπτή. Παρατηρώντας στις αποτυπώσεις την τομή κατά πλάτος και την ανηφορική κλίση των στενών δρομίσκων που ήρθαν στο φως τις τελευταίες δεκαετίες στην περιοχή της ελληνιστικής πόλης, εύκολα διαπιστώνει κανείς αυτόν τον τρόπο σκέψης. Εκτός από την πλακόστρωτη κύρια οδό που ανηφορίζει με μια μεγάλη στροφή, επιτρέποντας να φτάσει κανείς με άμαξα στον προορισμό του, οι δρομίσκοι της βόρειας και της νότιας πλαγιάς είναι τόσο απότομοι, ώστε πολύ συχνά έπρεπε να δημιουργηθούν σκαλιά. Άλλωστε, αυτά τα δρομάκια είναι τόσο στενά, που μόνο με μουλάρι ή γάιδαρο μπορεί κανείς να τα διασχίσει. Για τους λόγους αυτούς ήταν εξαιρετικά δύσκολο να μετα-

3. Αποκατάσταση κιόνων στο περιστύλιο μιας αυλής. Όλα τα αρχιτεκτονικά μέλη των σπιτιών της Περγάμου ήταν κατασκευασμένα από τοπικό ανδεσίτη (φωτ.: K. Rheidt).

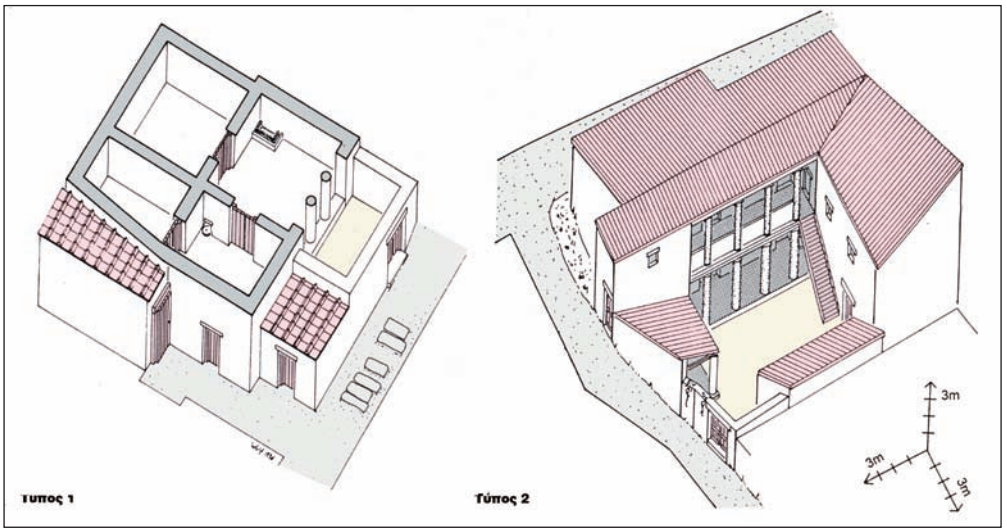

4. Σχεδιαστική αποκατάσταση ελληνιστικών σπιτιών με αυλή: Τύπος 1, σπίτι με αυλή και πρόθυρο, την προστάδα. Τύπος 2: σπίτι με αυλή και στοά, την παστάδα (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

φερθεί από άλλες περιοχές οικοδομικό υλικό, όπως για παράδειγμα μαρμάρινες πλάκες για τα δάπεδα, και προτιμούσαν ό,τι μπορούσε να παραχθεί εκεί.

Το επικλινές, όμως, έδαφος της πλαγιάς οδήγησε σε μια συγκεκριμένη μορφή κατοικιών. Σχεδόν όλες οι κατοικίες έπρεπε, λόγω της απόκρημνης νότιας πλευράς, να χτιστούν πάνω σε ψηλούς αναλημματικούς τοίχους και υποδομές θεμελίωσης. Τα σπίτια αυτά ήταν τόσο ευάλωτα ώστε σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα από τις κατοικίες του νότιου τομέα σώζονται σχεδόν μόνο τα θεμέλια ή υπόγεια τμήματά τους. Έτσι, λοιπόν, ελάχιστα σπίτια επιτρέπουν να καταλάβουμε πώς ήταν η νότια πλευρά τους που ήταν προσανατολισμένη προς την αντίστοιχη πλευρά της πλαγιάς. Ωστόσο, ύστερα από περισσότερο από έναν αιώνα ανασκαφικής έρευνας, έχουμε μια πολύ λεπτομερή εικόνα της αρχιτεκτονικής της κατοικίας στην αρχαία Πέργαμο. Από την αρχή της ανασκαφής της Περγάμου το 1878 έρχονται συνέχεια στο φως κατάλοιπα αρχαίων σπιτιών, τα οποία χρονολογούνται από τον 3ο αι. π.Χ. ως τον 3ο αι. μ.Χ. και μας παρέχουν μια ικανοποιητική εικόνα της διάρθρωσης των ελληνιστικών και ρωμαϊκών κατοικιών καθώς και της εξέλιξης της περγαμηνής κατοικίας.

Από την οικία με αυλή στην ευρύχωρη οικία με περιστύλιο: η εξέλιξη των ελληνιστικών κατοικιών

Λόγω των εκτεταμένων μετασκευών κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, η εικόνα της πόλης κατά την περίοδο της βασιλείας του Φιλεταίρου, τον 3ο αι. π.Χ., είναι αποσπασματική. Οι κατοικίες της πρώιμης ελληνιστικής εποχής ήταν κατά κανόνα μικρά σπίτια με αυλή, με εμβαδόν από 130 έως 220 τ.μ. Αν και η κλίση του εδάφους δεν επέτρεπε έναν ενιαίο προσανατολισμό των κατοικιών, κατά κανόνα η αυλή ήταν προσανατολισμένη στο νότο και τα κύρια δωμάτια στο βορρά. Τις επιλογές αυτές φαίνεται ότι τις υπαγόρευαν οι τοπικές κλιματικές συνθήκες. Έτσι μπορούσε κανείς να εκμεταλλευτεί τη χαμηλή θέση του ήλιου το χειμώνα για να ζεσταίνονται τα βόρεια, κύρια δωμάτια, ενώ τους ζεστούς καλοκαιρινούς μήνες που ο ήλιος τα έβλεπε λιγότερο παρέμεναν δροσερά. Διακρίνουμε δύο τύπους σπιτιών με αυλή. Ο πρώτος εμφανίζει μπροστά από το κύριο δωμάτιο ένα πρόθυρο, την προστάδα, με μεγάλο άνοιγμα προς την αυλή, συχνά με σειρά κιόνων (εικ. 4, τύπος 1). Κατά κανόνα, στο σύνολο αυτό προσθέτονταν δύο ακόμη δωμάτια. Αυτός ο τύπος κατοικίας μπορεί να συγκριθεί με τους γνωστούς κλασικούς και ελληνιστικούς τύπους σπιτιών που απαντούν στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία, όπως για παράδειγμα τα σπίτια με προστάδα στην Πριήνη και τον Πειραιά. Στον δεύτερο τύπο τα δωμάτια διατάσσονται σε σχήμα Γ γύρω από την αυλή (εικ. 4, τύπος 2). Μπροστά από τα κύρια βόρεια δωμάτια βρίσκεται μια στοά (παστάς). Και από τον τύπο αυτό υπάρχουν ανάλογα παραδείγματα στη Μικρά Ασία και την Ελλάδα, όπως οι οικίες με παστάδα στην

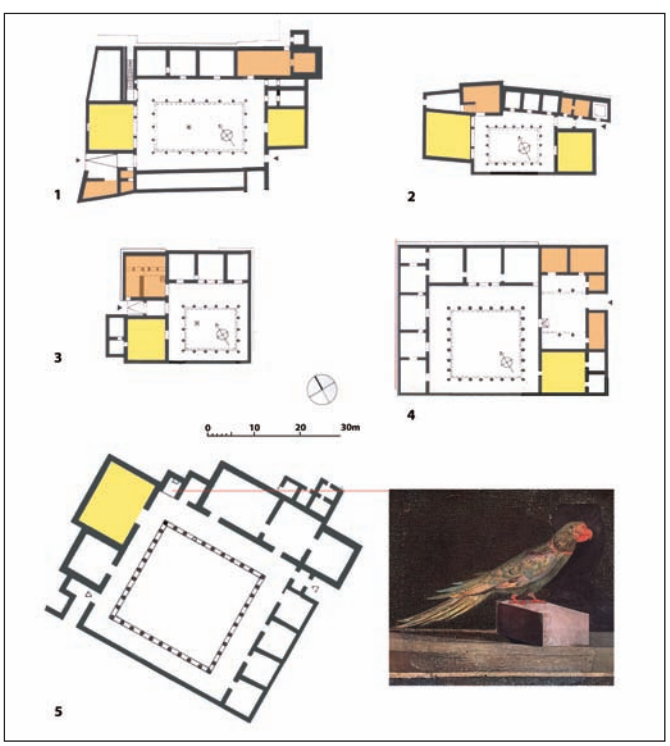

5. Σπίτια με περιστύλιο: 1. Οικία του Αττάλου, 2. Οικία 3 στα δυτικά της Κάτω Αγοράς, 3. Οικία ΙΙ στα δυτικά της Κάτω Αγοράς, 4. Οικία Ι στα δυτικά της Κάτω Αγοράς, 5. Ανάκτορο V, σημειώνεται το δωμάτιο με το βωμό και λεπτομέρεια από το ψηφιδωτό του. Στις κατόψεις σημειώνονται οι κύριες αίθουσες (κίτρινο) και οι χώροι για το μαγείρεμα και συναφείς οικιακές δραστηριότητες (ώχρα).

6. Η Οικία του Αττάλου κατά την ανασκαφή του 1904. Σε πρώτο επίπεδο η μεγάλη αίθουσα με την κιονοστοιχία, που άνοιγε στην περίστυλη αυλή.

Όλυνθο. Αν και ο τύπος της οικίας με αυλή είναι ο επικρατέστερος κατά τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους, φαίνεται πως στην Πέργαμο οι οικίες με περιστύλιο εμφανίζονται τον 3ο αι. π.Χ. Αυτό τουλάχιστον φανερώνουν τα κατάλοιπα μιας οικίας με περιστύλιο που βρέθηκε νοτιοανατολικά του Τεμένους για τη λατρεία του ηγεμόνα, της οποίας όμως η κάτοψη δεν μπορεί να αποκατασταθεί επαρκώς.

Λεπτομερείς παρατηρήσεις για την οργάνωση των πολυτελών κατοικιών επέτρεψε η λεγόμενη Οικία του Αττάλου και η Οικία Ι ανατολικά της Κάτω Αγοράς, που ανασκάφηκαν από τον Wilhelm Dörpfeld μεταξύ 1902 και 1905 (εικ. 5, αρ. 1, και 4). Και οι δύο βρίσκονται στην αστική περιοχή που αναπτύχθηκε την εποχή του Ευμένη Β΄ και στο εσωτερικό του νέου οχυρωματικού περιβόλου που χρειάστηκε τότε να χτιστεί για να συμπεριλάβει τη σημαντική αυτή επέκταση της πόλης (εικ. 2). Έτσι, λοιπόν, οι δύο αυτές κατοικίες οικοδομήθηκαν το νωρίτερο τον 2ο αι. π.Χ., δηλαδή κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ευμένη Β΄. Δυστυχώς κανένα από τα δύο αυτά συγκροτήματα δεν έχει δημοσιευτεί αναλυτικά και έτσι δεν μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε ποια ήταν η μορφή τους τη συγκεκριμένη περίοδο. Με εμβαδόν 1.300 τ.μ. (Οικία του Αττάλου) και 1.500 τ.μ. (Οικία με περιστύλιο Ι), είναι οι μεγαλύτερες έως τώρα ανασκαμμένες οικίες με περιστύλιο στην Πέργαμο και θεωρούνται ιδιωτικές κατοικίες, κατά πάσα πιθανότητα αριστοκρατών. Για την Οικία του Αττάλου, γνωρίζουμε τον ιδιοκτήτη της στη ρωμαϊκή περίοδο: το 200 περίπου μ.Χ. ανήκε σε έναν πολίτη της Περγάμου, τον Άτταλο Πατερκλιανό, ρωμαίο ανθύπατο και μέλος της υψηλής κοινωνίας της Περγάμου. Ο ιδιοκτήτης έκανε αρκετές μετατροπές και διακόσμησε εκ νέου το ελληνιστικό οίκημα, για να δέχεται τους καλεσμένους του με κάθε πολυτέλεια (εικ. 6). Οι επιγραφές στις ερμαϊκές στήλες που ήταν στημένες μέσα στο σπίτι έφεραν χαραγμένο το όνομα του ιδιοκτήτη και προσκαλούσαν τους καλεσμένους να γιορτάσουν. Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε πως εδώ γίνονταν μεγάλα συμπόσια, που προϋπέθεταν την ύπαρξη κατάλληλων χώρων εστίασης (*cenatio*), όπως οι δύο μεγάλες αίθουσες δεξιώσεων που περιλάμβανε το κτήριο (εικ. 5, αρ. 1). Ήταν τοποθετημένες αντιδιαμετρικά και έβλεπαν στην αυλή με το περιστύλιο και τις στοές ολόγυρα. Η μεγαλύτερη αίθουσα βρίσκεται στα δυτικά και διαθέτει κιονοστοιχία σε ολόκληρο το πλάτος του ανοίγματός της προς την αυλή, επιτρέποντας να την ερμηνεύσουμε ως θερινή αίθουσα συμποσίων ή τρικλίνιο. Το δάπεδό της ήταν διακοσμημένο με πολύχρωμες μαρμάρινες πλάκες με γεωμετρικά σχέδια (*opus sectile*) πλασιωμένες από ζώνη με λευκό ψηφιδωτό (εικ. 6). Από τη διευθέτηση του διακόσμου του δαπέδου συμπεραίνουμε ότι στην αίθουσα υπήρχαν κλίνες τοποθετημένες περιμετρικά, στις οποίες ξάπλωναν οι καλεσμένοι στα μεγάλα συμπόσια απολαμβάνοντας τη δροσερή και σκιερή ατμόσφαιρα της στοάς. Ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι από τις κλίνες δεν ήταν δυνατό να δει κανείς το εσωτερικό της αυλής, εξαιτίας των θωρακίων ύψους τουλάχιστον 2 μ. που έφραζαν τα διαστήματα ανάμεσα στους δωρικούς κίονες των κιονοστοιχιών του περιστυλίου. Μπορεί κανείς να φανταστεί πως τα θωράκια αυτά έφεραν φανταστικές αναπαραστάσεις κήπων και τοπίων επιτρέποντας έτσι στους συνδαιτυμόνες να θαυμάζουν ένα τεχνητό, αλλά διαρκώς καταπράσινο τοπίο. Κατά πάσα πιθανότητα τους χειμερινούς και ιδιαίτερα κρύους μήνες στην Πέργαμο θα μαζεύονταν όλοι σε μια σχετικά μικρότερη αίθουσα με παρόμοια επίπλωση στα ανατολικά του περιστυλίου. Εδώ υπήρχε η δυνατότητα να τοποθετηθούν κλίνες και στους τέσσερις τοίχους, έτσι ώστε να φιλοξενείται ο ίδιος σχεδόν αριθμός καλεσμένων με τη μεγάλη αίθουσα. Στα βόρεια, αντίθετα με τις άλλες τρεις πλευρές, η στοά του περιστυλίου διέθετε ψηφιδωτό δάπεδο. Αυτό δείχνει πως τα δωμάτια της συγκεκριμένης πτέρυγας, αν και μικρότερα, πρέπει να είχαν ιδιαίτερη σημασία. Στη βορειοανατολική γωνία του κτηρίου βρισκόταν η κουζίνα και οι χώροι για τις σχετικές οικιακές δραστηριότητες, με θέση για την εστία. Η σκάλα που

7. Ο τομέας της πόλης που όριζαν ο ανατολικός και ο μεσαίος δρομίσκος, στο εσωτερικό του τείχους του Φιλεταίρου, με τη μορφή που απέκτησε στη ρωμαϊκή περίοδο (2ος αι. μ.Χ.). Σημειώνονται η κατοικία με περιστύλιο (κίτρινο) και οι θέσεις των καταστημάτων και των εργαστηρίων (καφέ) (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

διατηρείται στη βορειοδυτική γωνία φανερώνει πως υπήρχαν και άλλα δωμάτια στον όροφο, πάνω από τη βόρεια πτέρυγα του ισογείου, των οποίων όμως η διάταξη δεν μπορεί να αποκατασταθεί με βεβαιότητα. Την ύπαρξη δύο ορόφων σε ένα τουλάχιστον τμήμα της κατοικίας υποδεικνύει το περιστύλιο, το οποίο ήταν επίσης διώροφο. Πάνω από το δωρικού ρυθμού ισόγειο υπήρχε ιωνική κιονοστοιχία.

Η πολυτέλεια των πολλών δωματίων

Και η Οικία με περιστύλιο Ι στα δυτικά της Κάτω Αγοράς ανήκε σε κάποιον πλούσιο πολίτη της Περγάμου, όπως μαρτυρούν οι πολλές και εντυπωσιακά διακοσμημένες αίθουσές της (εικ. 5, αρ. 4). Και εδώ μπορούσαν οι ένοικοι να περιποιηθούν πολλούς καλεσμένους, όπως φανερώνει η ύπαρξη δίπλα στην ανατολική είσοδο του κτηρίου μιας μεγάλης αυλής που μαζί με τα γειτονικά δωμάτια εξυπηρετούσαν την προετοιμασία των γευμάτων. Ορισμένα στοιχεία πιστοποιούν ότι και αυτό το σπίτι διέθετε μια μεγάλη αίθουσα συμποσίων, που βρισκόταν μάλλον στη σχεδόν κατεστραμμένη νοτιοανατολική γωνία του. Διαπιστώθηκε ακόμη με βεβαιότητα η ύπαρξη μιας ομάδας τριών διαδοχικών δωματίων (*Dreiraumgruppe*) στο βορρά, στοιχείο που χαρακτηρίζει ορισμένες κατοικίες της Περγάμου. Πρόκειται για τρία ισομεγέθη και σχεδόν τετράγωνα δωμάτια, από τα οποία το μεσαίο ανοίγει στην περίστυλη αυλή με σειρά κιόνων ή πεσσών ενώ διαμέσου αυτού και τα δύο παράπλευρα δωμάτια συνδέονταν μεταξύ τους και με την αυλή. Δυστυχώς δεν μπορούμε να εξηγήσουμε τη λειτουργία του κάθε δωματίου αυτής της χαρακτηριστικής διάταξης στα σπίτια της Περγάμου. Ο διάκοσμος του ψηφιδωτού ή η ύπαρξη ενός υπερυψωμένου περιμετρικού πλαισίου στο δάπεδο σε παρεμφερείς ενότητες δωματίων σε άλλες ελληνιστικές κατοικίες υποδηλώνουν πως στα δύο παράπλευρα δωμάτια, αριστερά και δεξιά του μεσαίου, ήταν τοποθετημένες κλίνες. Έτσι τα δωμάτια αυτά μπορεί να ερμηνευθούν ως αίθουσες συμποσίου, συμπέρασμα που είναι πολύ πιθανό να ισχύει και για την Πέργαμο. Η μεσαία αίθουσα θα μπορούσε κάλλιστα να χρησιμεύει για το σερβίρισμα των εδεσμάτων και την έκθεση των πολύτιμων επιτραπέζιων σκευών. Ταυτόχρονα, θα μπορούσε να λειτουργεί και ως αίθουσα

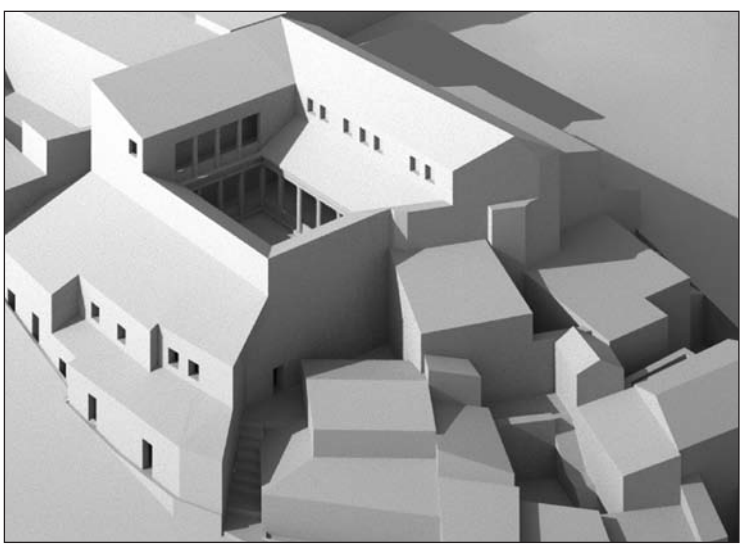

8. Τρισδιάστατη αναπαράσταση του τομέα ανάμεσα στον ανατολικό και τον μεσαίο δρομίσκο, μετά τις μετασκευές του 1ου αι. π.Χ., με τη μεγάλη κατοικία με περιστύλιο και τα γειτονικά της μικρά σπίτια με αυλή (σχέδιο: BTU Cottbus, Lehrstuhl für Darstellungslehre, καθ. Lengyl).

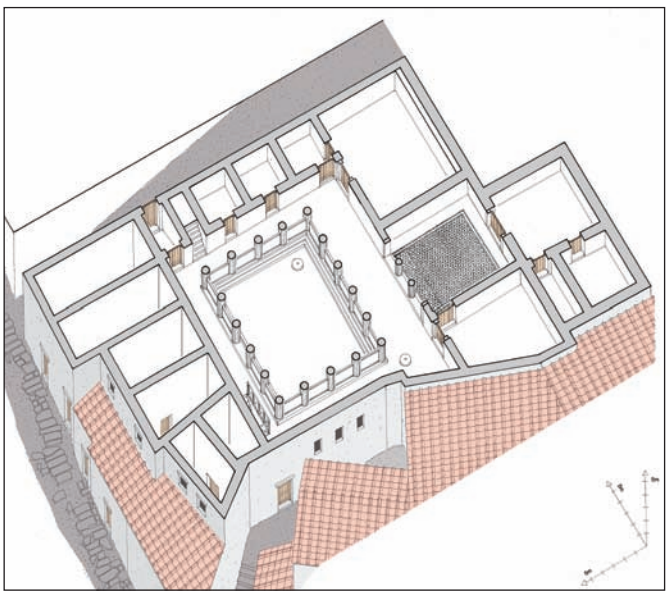

9. Αξονομετρική αναπαράσταση του ισογείου της κατοικίας με περιστύλιο στα μέσα περίπου του 1ου αι. π.Χ. (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

υποδοχής. Όταν ο καλεσμένος έμπαινε στο σπίτι, θα έβλεπε από το άνοιγμα του μεσαίου δωματίου το τραπέζι με τα πολύτιμα επιτραπέζια σκεύη. Ίσως ακόμη σ' αυτή την αίθουσα να παρουσιάζονταν στους καλεσμένους τα διάφορα εδέσματα και ποτά πριν περάσουν στις διπλανές αίθουσες συμποσίου, οι οποίες είχαν τον ίδιο διάκοσμο με την πρώτη. Επίσης μπορεί κανείς να φανταστεί πως σε κατοικίες χωρίς θερινά τρικλίνια, η μεσαία αίθουσα θα εξυπηρετούσε αυτή τη λειτουργία.

Στην Οικία με περιστύλιο Ι εύκολα διαπιστώνεται πόσο σημαντικό είναι να υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός από ισάξιους, πλούσια διακοσμημένους χώρους για την επίδειξη της μεγαλοπρέπειας και του μεγάλου μεγέθους μιας κατοικίας στην Πέργαμο. Όπως παρατηρείται συχνά στην Πέργαμο, το συγκεκριμένο σπίτι διέθετε στη δυτική του πλευρά ακόμη μία ομάδα με τρία τουλάχιστον διαδοχικά δωμάτια, τα οποία λόγω της πολυτελούς διακόσμησής τους λειτουργούσαν κατά πάσα πιθανότητα ως χώροι κοινωνικής προβολής του ιδιοκτήτη. Τα δωμάτια αυτά επικοινωνούσαν μεταξύ τους με πόρτες και συνδέονταν διαμέσου αυτού που βρισκόταν στη βορειοδυτική γωνία με την προηγούμενη ενότητα τριών διαδοχικών δωματίων (εικ. 5, αρ. 4). Με τον τρόπο αυτό τα μεμονωμένα δωμάτια μπορούσαν να οργανωθούν σε σύνολα. Δυστυχώς δεν ξέρουμε πώς μπορούν να ερμηνευθούν οι ποικίλες δυνατότητες κυκλοφορίας μέσα στο χώρο αυτό. Για το λόγο αυτό όμως αποκλείεται να ήταν υπνοδωμάτια. Αντίθετα, η παράταξη των δωματίων δείχνει πιθανότατα πως ο οικοδεσπότης έκανε το γύρο πηγαίνοντας από αίθουσα σε αίθουσα για να συνομιλήσει με τις ομάδες των καλεσμένων. Εκτός από τα συμπόσια, τον υπόλοιπο καιρό μπορούσαν τα δωμάτια αυτά να εξυπηρετήσουν και άλλες λειτουργίες, όπως για παράδειγμα τις επαγγελματικές συναντήσεις ή τις οικογενειακές συγκεντρώσεις.

Προφανώς, όμως, το μέγεθος της κατοικίας δεν αποτελούσε τη μοναδική ένδειξη της κοινωνικής θέσης του ιδιοκτήτη. Αυτό φανερώνουν δύο ακόμα κατοικίες που αποκαλύφθηκαν δυτικά της Κάτω Αγοράς και συνορεύουν με την Οικία Ι (εικ. 5, αρ. 2 και 3). Ενώ η Οικία ΙΙ με την αίθουσα και την ομάδα τριών δωματίων στο βόρειο τμήμα της μπορεί να συγκριθεί με την κατά πολύ μεγαλύτερη Οικία με περιστύλιο Ι, η Οικία με περιστύλιο ΙΙΙ ακολουθεί τη διάταξη της Οικίας του Αττάλου. Η κάτοψη, που μπορούμε ακόμη και σήμερα να διακρίνουμε, είναι το αποτέλεσμα μιας ριζικής ανανέωσης που έλαβε χώρα στα μέσα του 1ου αι. π.Χ. Παρά το μικρό της μέγεθος, διαθέτει, όπως και η Οικία του Αττάλου, σε κάθε στενή πλευρά της περίστυλης αυλής μεγάλες αίθουσες, οι οποίες κατά πάσα πιθανότητα χρησιμοποιούνταν αντίστοιχα ως θερινό τρικλίνιο στη δυτική και ως χειμερινό τρικλίνιο στην ανατολική πλευρά. Μάλιστα, η δυτική αίθουσα είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτήν της Οικίας του Αττάλου. Μια

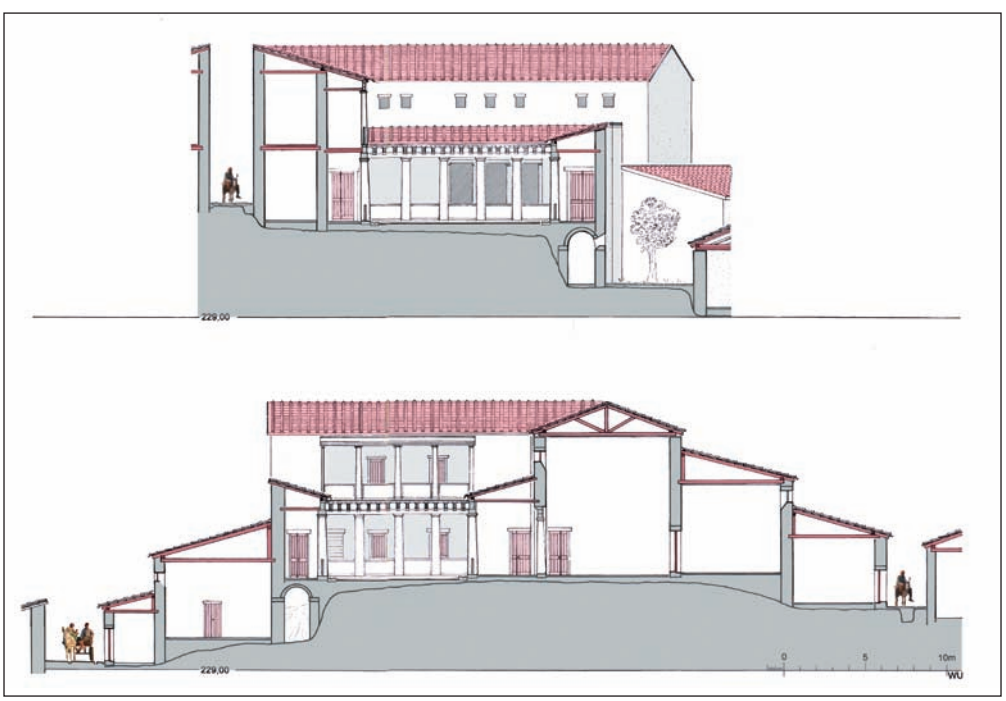

10. Κατοικία με περιστύλιο, τομές κατά πλάτος και κατά μήκος. Αναπαράσταση της οικοδομικής φάσης περίπου των μέσων του 1ου αι. π.Χ. Στην τομή κάτω, στα αριστερά βρίσκεται η κύρια αμαξιτή οδός, στα δεξιά ο ανηφορικός ανατολικός δρομίσκος που ανέβαιναν τα φορτωμένα ζώα (σχέδια: U. Wulf-Rheidt).

εντυπωσιακή δυσαναλογία εμφανίζεται ανάμεσα στα ευρύχωρα τρικλίνια και τα τρία μικρά, τετράγωνα δωμάτια του βόρειου τμήματος, τα οποία δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Αυτά τα δωμάτια μπορούν να ερμηνευθούν ως *cubicula*, δωμάτια δηλαδή με διαφορετικές λειτουργίες, είτε υπνοδωμάτια και χώροι καθημερινής διαβίωσης των ενοίκων είτε χώροι εργασίας και υποδοχής των στενών φίλων της οικογένειας. Αντίθετα με τον ιδιοκτήτη της Οικίας με περιστύλιο Ι, ο κύριος αυτού του σπιτιού δεν ήθελε να εντυπωσιάσει τους καλεσμένους του με πολλά και ισομεγέθη δωμάτια αλλά με μεγάλες αίθουσες συμποσίου, την ύπαρξη των οποίων δεν αντιλαμβανόταν αμέσως ο επισκέπτης που πρωτοέμπαινε στη λιτή περίστυλη αυλή. Η κάτοψη, λοιπόν, ενός σπιτιού δεν αρκεί για να αποκαλύψει την οικονομική ευχέρεια του ιδιοκτήτη. Οι ευρύχωρες αίθουσες της κατοικίας διέθεταν χωρίς αμφιβολία έναν μεγάλο αριθμό κλινών και κατά συνέπεια φιλοξενούσαν έναν μεγάλο αριθμό συνδαιτυμόνων, που μπορούσαν να σερβιριστούν ταυτόχρονα. Υπέρ αυτής της άποψης συνηγορεί η ύπαρξη ενός σχετικά μεγάλου χώρου για την προετοιμασία των γευμάτων, ο οποίος συνορεύει με το θερινό τρικλίνιο της δυτικής πλευράς. Όπως προαναφέρθηκε, λόγω των εκτεταμένων μετασκευών που υπέστησαν οι κατοικίες κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, δεν μπορούμε να αποκαταστήσουμε με βεβαιότητα τη διαρρύθμιση που είχαν κατά την ελληνιστική περίοδο. Όμως, όπως φαίνεται, δεν σημειώθηκαν ουσιαστικές μεταβολές των οικοπέδων ανάμεσα στις δύο περιόδους, πράγμα που φανερώνει ότι και στην ελληνιστική περίοδο, στον τομέα της πόλης που αναπτύχθηκε επί Ευμένη Β΄, υπήρχαν μεγάλου μεγέθους κατοικίες με περιστύλιο.

Έντονα αστικά – τα ανάκτορα των βασιλέων της Περγάμου

Ιδιαίτερη σημασία για την επισκόπηση των ελληνιστικών κατοικιών με περιστύλιο στην Πέργαμο έχουν τα πολυτελή ανάκτορα των βασιλέων, σε περίοπτη θέση πάνω στην ακρόπολη. Αν και αποκαλύφθηκαν πολύ νωρίς, τα πρώτα χρόνια των ανασκαφών της Περγάμου, δεν έχουν δυστυχώς μέχρι σήμερα πλήρως ερευνηθεί. Αλλά και η κακή κατάσταση διατήρησης –στα περισσότερα από αυτά σώζονται μόνο τα θεμέλια– δεν επιτρέπει την αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής των ανώτερων ορόφων. Τρία από τα έξι ανάκτορα ανήκουν με βεβαιότητα στον τύπο της οικίας με περιστύλιο. Από αυτά ήταν δυνατόν να αποκατασταθεί λεπτομερέστερα η κάτοψη του μεγάλου ανακτόρου V με εμβαδόν 2.040 τ.μ., που βρίσκεται στη νοτιοανατολική άκρη της ακρόπολης (εικ. 5, αρ. 5). Το παλάτι αυτό χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., δηλαδή την εποχή της βασιλείας του Ευμένη Β΄ ή του διαδόχου του Αττάλου Β΄. Αν και η ανέγερσή του συμπίπτει με την εποχή που το βασίλειο της Περγάμου επεκτείνει τα σύνορά του στο έπακρο και η πρωτεύουσά του ακμάζει, το οικοδόμημα αυτό με την πρώτη ματιά δεν φαίνεται να αντιπροσωπεύει τη λαμπρή περίοδο των βασιλέων της ελληνιστικής εποχής. Για τον ηγέτη ενός τόσο τεράστιου βασιλείου, όπως ήταν αυτό της Περγάμου κατά τον 2ο αι. π.Χ., θα περίμενε κανείς μεγαλύτερα και εντυπωσιακότερα ανάκτορα. Πρόκειται για ένα μεγάλο κτήριο με περιστύλιο, του οποίου η ορθογώνια αυλή είχε κατά πάσα πιθανότητα ολόγυρά της στοές. Γύρω από την αυλή τα δωμάτια είναι διατεταγμένα σε σχήμα Π, με τις κύριες αίθουσες στο βορειοδυτικό και το βορειοανατολικό τμήμα. Όπως στις οικίες με περιστύλιο που αναφέραμε πιο πάνω, συναντάμε και εδώ μια μεγάλη αίθουσα συμποσίων. Οι βορειοανατολικές αίθουσες θα μπορούσαν και στο κτήριο αυτό να ερμηνευθούν ως ενότητα τριών δωματίων, όπως αυτά που διέθεταν οι Οικίες με περιστύλιο Ι και ΙΙ. Μια ανάλογη διάταξη χώρων απαντά και στα μακεδονικά ανάκτορα, όπως για παράδειγμα στο ανάκτορο των Αιγών. Όμως, σε σύγκριση με αυτά το ανάκτορο V είναι μικρότερων διαστάσεων και διαθέτει λιγότερα πολυτελή δωμάτια – μοιάζει δηλαδή περισσότερο με τα πλούσια αστικά σπίτια. Η κάτοψη και το μέγεθος των δωματίων δεν μπορούν να συγκριθούν με αυτά ενός ελληνιστικού ανακτόρου. Φαίνεται, λοιπόν, πως οι βασιλείς της ελληνιστικής Περγάμου έδωσαν στα ανάκτορά τους διαστάσεις αστικών κατοικιών. Εντελώς διαφορετική είναι, ωστόσο, η εικόνα που δημιουργεί η διακόσμηση. Οι τοίχοι είχαν στο κάτω μέρος μαρμάρινους ορθοστάτες ή γραπτές απομιμήσεις πολύχρωμου μαρμάρου. Εξάλλου, από τις αίθουσες του ανακτόρου αυτού προέρχονται τα εξαιρετικής ποιότητας ψηφιδωτά, με εκλεπτυσμένη τεχνική και υπέροχα χρώματα, τα οποία μπορεί κανείς σήμερα να θαυμάσει στο Μουσείο της Περγάμου στο Βερολίνο (εικ. 5, κάτω δεξιά). Η πολυτελής διακόσμηση θα περιλάμβανε ακόμη πίνακες ζωγραφικής στους τοίχους, πλούσια διακοσμημένα έπιπλα, σκεύη από πολύτιμα μέταλλα και πολλά αγάλματα. Αν και το μέγεθος του ανακτόρου δεν διαφέρει από αυτό των πλούσιων κατοικιών, η διακόσμησή του ήταν ωστόσο πραγματικά βασιλική.

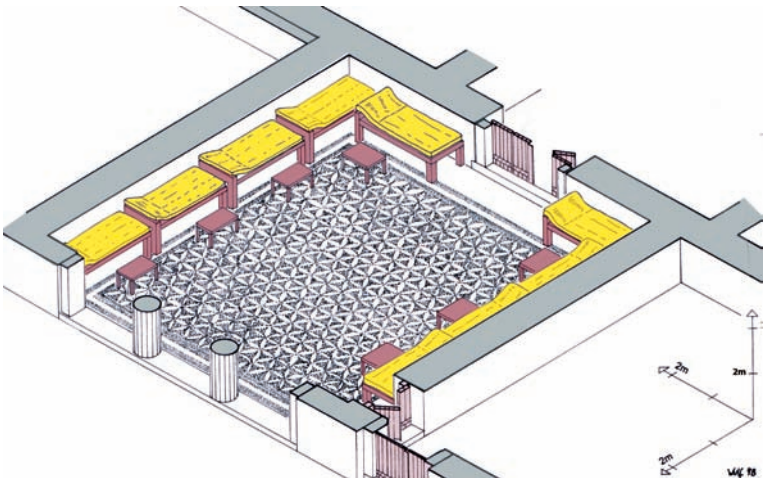

11. Κατοικία με περιστύλιο περίπου στα μέσα του 1ου αι. π.Χ. Πρόταση αποκατάστασης των κλινών στο μεσαίο από τα τρία διαδοχικά δωμάτια (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

Πλούσιοι και φτωχοί μαζί – μια τυπική συνοικία της πόλης του Φιλεταίρου

Οι οικίες με περιστύλιο γύρω από την Κάτω Αγορά, οι οποίες συναγωνίζονταν τα ανάκτορα των βασιλέων της Περγάμου, θα μπορούσαν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα πως από την εποχή του Ευμένη αυτός ήταν ο επικρατέστερος τύπος κατοικίας στην Πέργαμο και πως οι πολίτες με υψηλή κοινωνική θέση και οικονομική ευχέρεια έμεναν σε «αποκλειστικές» συνοικίες. Όμως, τα αποτελέσματα των ανασκαφών στην πόλη της Περγάμου (*Stadtgrabung*) που διήρκεσαν πάνω από είκοσι χρόνια έδειξαν ολοφάνερα πως τα πράγματα δεν ήταν έτσι. Ο ανασκαφικός αυτός τομέας βρίσκεται μέσα στην πόλη του Φιλεταίρου και εκτείνεται πάνω από το μεγάλο Γυμνάσιο με το Ιερό της Ήρας. Διασχίζεται από την ελληνιστικής εποχής πλακόστρωτη, κύρια οδό της Περγάμου, η οποία περνά από την Πύλη του Φιλεταίρου, μία από τις κύριες εισόδους της πρώιμης ελληνιστικής πόλης, και κάνοντας μια ανοικτή στροφή κατευθύνεται προς την κορυφή του λόφου.

13. Κατοικία με περιστύλιο, άποψη του ενός από την ομάδα των τριών δωματίων, πρώτο τρίτο του 2ου αι. μ.Χ. Διακρίνονται κατάλοιπα του δαπέδου με την κεντρική σύνθεση με μαρμάρινες πλάκες και το ψηφιδωτό στην περιμετρική ζώνη (φωτ.: E. Steiner).

Αντίθετα με τα απότομα δρομάκια, που συνήθως διέθεταν σκαλιά, η οδός αυτή ήταν αμαξιτή (εικ. 10, τομή κάτω). Κατά μήκος της υπήρχαν πιθανότατα σε κάθε ιστορική περίοδο εργαστήρια και μαγαζιά που έκρυβαν την κατοικημένη περιοχή. Θα πρέπει, λοιπόν, κανείς να φανταστεί μια ζωηρή εμπορική κίνηση και πολύ θόρυβο κατά μήκος της κεντρικής οδού. Ανάμεσα στα εργαστήρια και τα μαγαζιά υπήρχαν δίοδοι που οδηγούσαν στα ανεξάρτητα σπίτια, τα οποία εμφανίζουν διαφορετικές κατόψεις και μεγέθη οικοπέδων (εικ. 7, 8).

Ας δούμε, όμως, καλύτερα από κοντά μια τυπική συνοικία, όπως αυτή που βρισκόταν μεταξύ της κεντρικής οδού και των επονομαζόμενων μεσαίου και ανατολικού δρομίσκου. Ο τομέας αυτός έχει μια πολυκύμαντη οικοδομική ιστορία, την οποία δεν μπορέσαμε σε κάθε περίπτωση να αποκρυπτογραφήσουμε και, κυρίως, αντίθετα με τις προσδοκίες, δεν έδωσε ευρήματα από την περίοδο του Φιλεταίρου. Τα παλαιότερα κτήρια υπέστησαν γενικευμένες και μεγάλες μετατροπές. Παρ' όλα αυτά φαίνεται πως και εδώ κυριαρχούσαν οι μικρές κατοικίες με αυλή. Από τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. η οικιστική οργάνωση μπορεί να ανασυσταθεί με κάθε λεπτο-

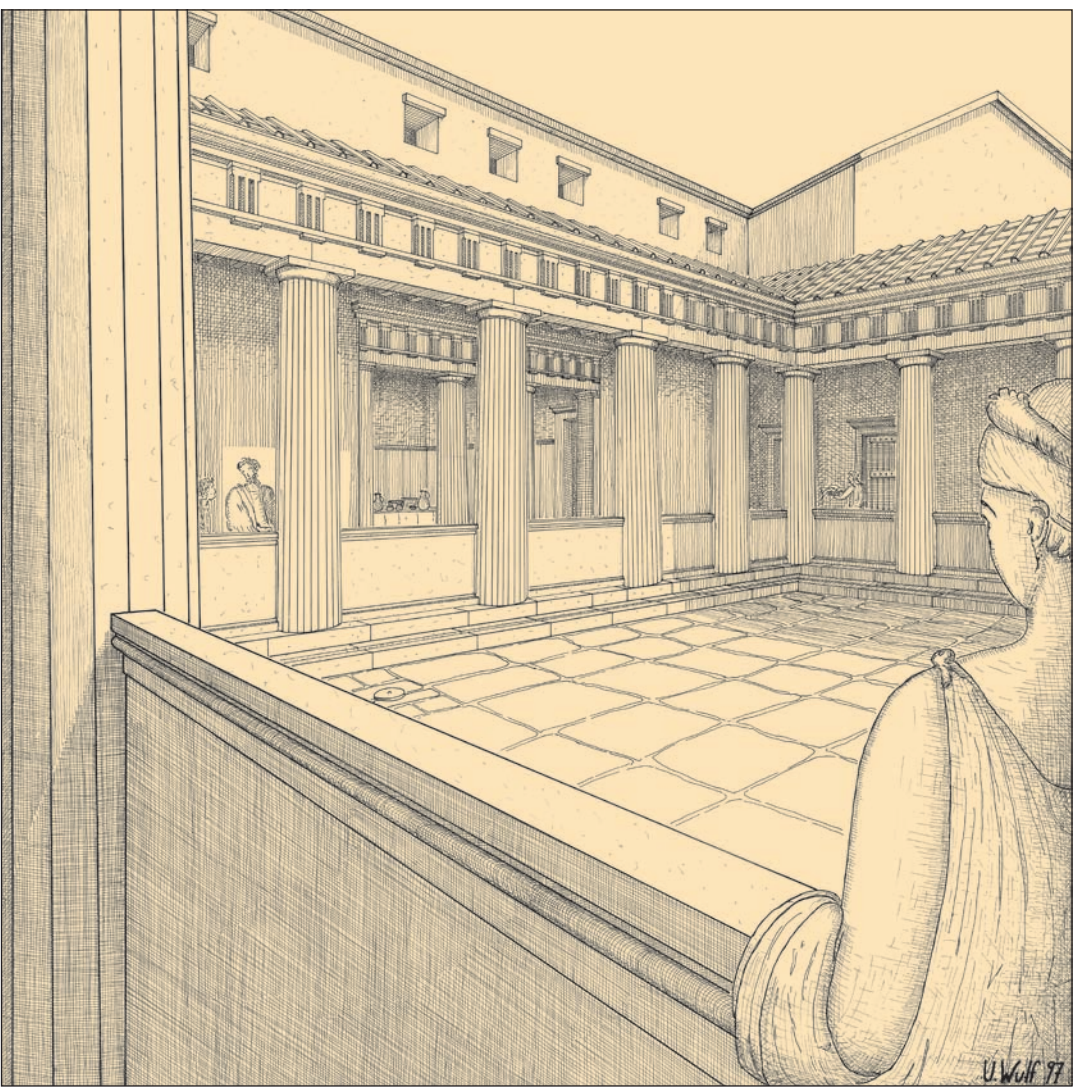

12. Κατοικία με περιστύλιο, πρόταση αποκατάστασης της περίστυλης αυλής με θέα στα κύρια δωμάτια της βόρειας πτέρυγας του σπιτιού (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

14. Ιδιωτικό λουτρό, πρώτο τρίτο του 2ου αι. μ.Χ., άποψη των χώρων για το ζεστό μπάνιο με το υπόκαυστο για τη θέρμανση (φωτ.: K. Rheidt).

μέρεια εντυπωσιάζοντας με την ετερογένειά της (εικ. 8). Πίσω από τα μαγαζιά και τα εργαστήρια κατά μήκος της κεντρικής οδού υπήρχαν μικρά σπίτια με αυλή όπως επίσης και μια σχετικά μεγάλη κατοικία με περιστύλιο (εικ. 8). Φαίνεται, λοιπόν, πως εύποροι και λιγότεροι εύποροι πολίτες έμεναν δίπλα-δίπλα. Παρά την τριγωνική σχεδόν κάτοψη του οικοδομικού τετραγώνου, η οικία με περιστύλιο παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τις αντίστοιχες κατοικίες στην περιοχή της Κάτω Αγοράς (εικ. 9). Για να χτίσει κανείς σε αυτή την απότομη πλαγιά μια μεγάλη, σχεδόν ορθογώνια αυλή με κιονοστοιχίες στις τέσσερις πλευρές της χρειαζόταν απαραίτητα γερή θεμελίωση και σημαντικές υποδομές στη νοτιοδυτική και τη νοτιοανατολική πλευρά (εικ. 10). Οι δωρικές στοές οικοδομήθηκαν πάνω σε υπόγειους θολωτούς διαδρόμους (*cryptoporticus*), που εξυπηρετούσαν ταυτόχρονα την πρόσβαση στο σπίτι. Στο βορειοανατολικό τμήμα, πίσω από μια πλατιά στοά, βρίσκονταν τα κύρια δωμάτια του σπιτιού οργανωμένα, σύμφωνα με τις ενδείξεις, στο γνωστό σύνολο των τριών διαδοχικών χώρων, από τους οποίους ο μεσαίος είχε άνοιγμα με δωρικούς κίονες προς την αυλή. Τα κατάλοιπα ενός ψηφιδωτού δαπέδου δείχνουν πως στο μεσαίο δωμάτιο είχαν τοποθετηθεί κλίνες κατά μήκος των τοίχων και σε σχήμα Π (εικ. 9, 11). Το δωμάτιο αυτό θα είχε, λοιπόν, διαφορετικές λειτουργίες, ως αίθουσα υποδοχής παρέχοντας πρόσβαση στα δύο πλαϊνά του δωμάτια και ως θερινό τρικλίνιο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Η δωρική κιονοστοιχία στο πλατύ άνοιγμα του δωματίου προς το περιστύλιο θα προσέφερε μια ευχάριστη θέα στους καλεσμένους που έμπαιναν στο σπίτι (εικ. 12). Αυτή η πτέρυγα ήταν η πιο ενδιαφέρουσα όχι μόνο ως προς την αρχιτεκτονική αλλά και επειδή διέθετε τα κυριότερα δωμάτια του σπιτιού. Στη βόρεια πλευρά βρισκόταν το μεγαλύτερο δωμάτιο του σπιτιού, με εμβαδόν 70 τ.μ., το οποίο συγκρινόμενο με ανάλογες αίθουσες άλλων πολυτελών κατοικιών ερμηνεύεται ως αίθουσα συμποσίων. Στη βορειοδυτική πτέρυγα υπήρχαν τρία μικρά τετράγωνα δωμάτια (*cubicula*), ίσως για τις ιδιωτικές συναντήσεις σε στενό κύκλο. Και αυτό το οίκημα διέθετε σύμφωνα με τις ανασκαφικές μαρτυρίες έναν επιπλέον όροφο. Επειδή, όμως, οι μεγάλες αίθουσες του βόρειου τμήματος θα ήταν οπωσδήποτε ψηλοτάβανες, τα δωμάτια του επάνω ορόφου βρίσκονταν κατά πάσα πιθανότητα πάνω από τα μικρότερα βορειοδυτικά δωμάτια, αποδεικνύοντας ταυτόχρονα ότι ο επάνω όροφος διέθετε λίγα δωμάτια (εικ. 11).

Δεν ξέρουμε φυσικά αν το σπίτι αυτό παρέμεινε στην ιδιοκτησία της ίδιας οικογένειας μέχρι την εγκατάλειψή του, στο τρίτο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ. Βέβαιο είναι πάντως πως το σπίτι επαναδιαμορφώθηκε στο πρώτο τρίτο του 2ου αι. μ.Χ. με την προσθήκη δωματίων στη νοτιοδυτική πτέρυγα (εικ. 7). Για να γίνει αυτό έπρεπε, όμως, πρώτα να αγοραστούν τα μικρά σπίτια που βρίσκονταν στη θέση αυτή και να τροποποιηθούν ριζικά. Ο ιδιοκτήτης του σπιτιού φαίνεται πως ήταν τόσο πλούσιος ώστε μπόρεσε να αγοράσει τουλάχιστον δύο ακόμη σπίτια. Η νέα πολυτελής διαρρύθμιση επέτρεπε στο μεσαίο από τα τρία διαδοχικά δωμάτια της ομάδας να χρησιμοποιείται πλέον ως αίθουσα υποδοχής, χωρίς κλίνες. Αυτό το συμπεραίνουμε από τη διαμόρφωση του νέου δαπέδου του συγκεκριμένου δωματίου που αντικατέστησε το παλιό δάπεδο κατά τις νέες οικοδομικές εργασίες. Σε αντίθεση με το προηγούμενο που είχε ενιαίο διάκοσμο (εικ. 9, 11), στο νέο δόθηκε έμφαση στις περιμετρικές ζώνες των ψηφιδωτών που πλαισίωναν ένα κεντρικό τμήμα από πλάκες μαρμάρου προσελκύοντας αμέσως την προσοχή των επισκεπτών (εικ. 7, 13). Ο κύριος του σπιτιού, εκτός από την οικονομική άνεση που του επέτρεπε να έχει τόσο πολλά και πλούσια διακοσμημένα δωμάτια γύρω από την περίστυλη αυλή, θα πρέπει να ασκούσε σημαντική επιρροή στην κοινωνία της Περγάμου. Αυτό διαπιστώνεται από το γεγονός πως για την προσθήκη ενός ιδιωτικού λουτρού, με διαστάσεις χωρίς προηγούμενο στην Πέργαμο, μπαζώθηκε και χτίστηκε ο ανατολικός δρομίσκος, που έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο στην κυκλοφορία μέσα στην πόλη (εικ. 7, 14). Το ίδιο ισχύει και για τη μεγάλη κλειστή δεξαμενή που χτίστηκε δίπλα στο ιδιωτικό αυτό λουτρό για να το τροφοδοτεί με το απαραίτητο νερό. Με χωρητικότητα 900 κ.μ., η δεξαμενή αυτή δεν μπορούσε να γεμίζει μόνο

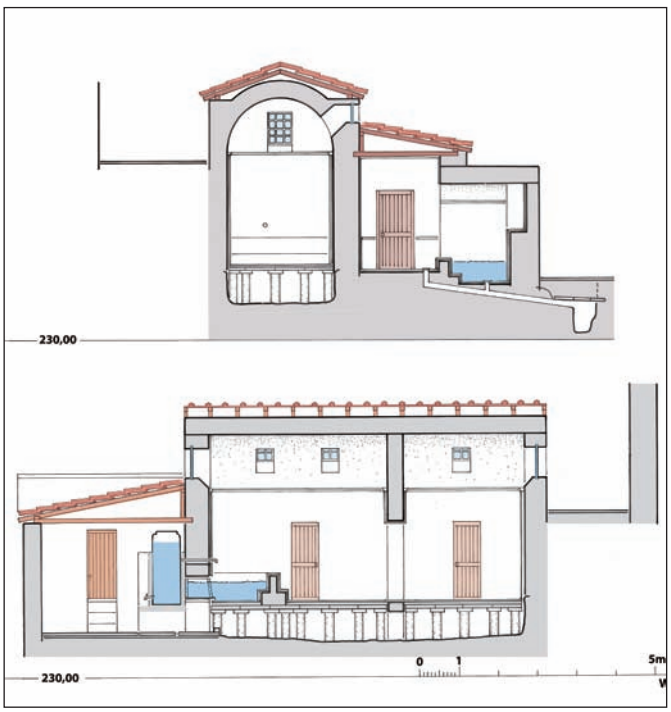

15. Ιδιωτικό λουτρό, τομές κατά μήκος και κατά πλάτος (σχέδιο: U. Wulf-Rheidt).

από το βρόχινο νερό που θα δεχόταν από τις γειτονικές στέγες. Είναι πιο λογικό να υποθέσουμε πως συνδεόταν με το σύστημα ύδρευσης της πόλης με πήλινους αγωγούς, τοποθετημένους κατά μήκος των στενών δρόμων. Το ιδιωτικό λουτρό αποτελούνταν από την αίθουσα με την πισίνα με κρύο νερό (*frigidarium*), η οποία διέθετε ανεξάρτητη δεξαμενή, και από δύο δωμάτια για το ζεστό μπάνιο, που διέθεταν θέρμανση στο δάπεδο (υπόκαυστο) και τους τοίχους. Το πρώτο προοριζόταν για το μπάνιο με χλιαρό νερό (*tepidarium*) και το δεύτερο για το μπάνιο με ζεστό νερό (*caldarium*) (εικ. 14, 15). Στο δωμάτιο για το ζεστό μπάνιο υπήρχε μια μπανιέρα, η οποία έπαιρνε ζεστό νερό από το διπλανό δωμάτιο, όπου υπήρχε ένα καζάνι μέσα στο οποίο θερμαινόταν το νερό. Το λουτρό διαθέτει όλα τα δωμάτια και τις εγκαταστάσεις που χαρακτηρίζουν τις δημόσιες θέρμες. Επειδή ελάχιστα σπίτια στην Πέργαμο διέθεταν ιδιωτικό λουτρό, οι συγκεκριμένες ιδιωτικές θέρμες-βαλανείο (*balnea*) ξεχωρίζουν, πόσο μάλλον αφού κάτι τέτοιο δεν έχει έως τώρα διατηρηθεί σε καμία άλλη μεγάλη και πολυτελή κατοικία της Μικράς Ασίας.

Εδώ πρέπει, ωστόσο, να τονίσουμε και πάλι πως στην περίπτωση της Περγάμου ίσως αυτό να οφείλεται στην κατάσταση διατήρησης των ευρημάτων. Γιατί θα θέλαμε πολύ να ξέρουμε πώς ήταν οι ρωμαϊκές κατοικίες στη μεταγενέστερη επέκταση της πόλης στην πεδιάδα στα ριζά της ακρόπολης (εικ. 2). Μπορούμε μόνο να υποθέσουμε πως η υψηλή κοινωνία της ρωμαϊκής Περγάμου που κατοικούσε σε μια ομαλά κτισμένη πόλη, χωρίς τους περιορισμούς που έθετε η τεχνική υποδομή που ήταν απαραίτητη για τη μεταφορά του νερού στην ακρόπολη, θα είχε τη δυνατότητα να εκφραστεί πιο ελεύθερα υλοποιώντας μια διαφορετική πολυτέλεια στην αρχιτεκτονική της κατοικίας και του λουτρού. Το γεγονός πως τον 2ο αι. μ.Χ. στην πυκνοκατοικημένη αυτή περιοχή πάνω στην ακρόπολη, η οποία λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους δεν προσφέρεται για ευρύχωρες κατοικίες, μετασκευάζονται κτήρια ή χτίζονται νέες προσθήκες με τόση πολυτέλεια και σε βάρος του δημόσιου χώρου, δείχνει πως ακόμα και τότε η ακρόπολη παρέμενε ένας πολύ δημοφιλής τόπος κατοικίας, τόσο για τους φτωχότερους όσο και για την ανώτατη κοινωνική τάξη.

Μετάφραση από τα γερμανικά: Δήμητρα Κουγιουμτζή

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

RADT W., *Pergamon. Geschichte und Bauten einer antiken Metropole*, Darmstadt 1999.

PINKWART D. / STAMMNITZ W., *Peristylhäuser westlich der Unteren Agora*, Altertümer von Pergamon Band XIV, Βερολίνο / Νέα Υόρκη 1984.

WULF U., *Die Stadtgrabung Teil 3: Die hellenistischen und römischen Wohnhäuser von Pergamon*, Altertümer von Pergamon Band XV 3, Βερολίνο / Νέα Υόρκη 1999.

WULF-RHEIDT U., «The Hellenistic and Roman Houses of Pergamon», στο H. Koester (επιμ.), *Pergamon. Citadel of the Gods*, Harrisburg 1998, σ. 299-330.

Hellenistic and Roman houses of Pergamon

Ulrike Wulf-Rheidt

Over a hundred years of excavations and research in Pergamon provide us with a complete picture of Hellenistic and Roman houses. During the early Hellenistic period, small houses with a courtyard are predominant. When, however, the city on the Acropolis of Pergamon is extended by king Eumenes II (2nd century BC), spacious and well designed houses with peristyle make their appearance. These houses can compete in luxury with the kings's palaces on the Pergamon Acropolis. They usually included at least one large hall suitable for banquets with numerous guests. Some houses were known to have triklinia for the summer months, their special feature being a large opening onto a colonnaded courtyard. These triklinia were often the central room in a group of three consecutive ones. There were also many smaller rooms which seem to have had several functions. Both the houses with a courtyard and those with a peristyle followed the prototype of ancient houses of Greece and Asia Minor, widely spread throughout the Mediterranean.

The excavation of the part of the city that dates from the time of Philetairos (3rd century BC), an area on a very steep slope, made obvious that the building of large houses with peristyle courtyards needed extended and demanding terracing during all the different periods. Moreover, a change has been revealed, that of taking possession of public spaces in order to build large houses with colonnaded courtyards during Roman times. These excavations also help recreate in detail the lack of homogeneity existing in these quarters of Pergamon, where the rich and the less well-to-do lived side by side over long periods of time.